

МІГРАЦІЙНА КРИЗА В УКРАЇНІ: ОЦІНКА ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА НАСЛІДКІВ

© 2017 ТИМОШЕНКО О. В.

УДК 338.24

Тимошенко О. В. Міграційна криза в Україні: оцінка основних тенденцій та наслідків

У статті охарактеризовано сучасний стан міжнародних міграційних процесів за 1991–2016 рр., виділено основні «хвилі» міграції робочої сили за роки незалежності України, виокремлено основні позитивні та негативні риси міграції, оцінено її вплив на соціально-економічну безпеку національної економіки. Проаналізовано основні показники міграційного руху населення за регіонами України, розроблено пріоритетні напрями поліпшення міграційної політики. На основі статистичних даних доведено, що в Україні найбільш гостро стоїть небезпека, пов'язана із еміграцією трудового потенціалу нації. Оцінюючі основні показники міграційного руху населення за регіонами України, зроблено висновок про диспропорційність їх соціально-економічного розвитку, яка продовжує зростати протягом аналізованого періоду, що дозволяє характеризувати державну регіональну політику в цій сфері недостатньо ефективною. Отже, без належного втручання центральних органів законодавчої та виконавчої влади кожної країни ринкові механізми протидії неврегульованій трудовій міграції самі по собі не в змозі запобігти територіальним відмінностям розвитку країн.

Ключові слова: міграція, соціально-демографічна безпека, міжнародна міграційна політика, міграційна криза.

Табл.: 3. **Бібл.:** 20.

Тимошенко Олена Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Київський національний університет культури і мистецтв (вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, 02000, Україна)

E-mail: etymoshenko@i.ua

УДК 338.24

UDC 338.24

Тимошенко Е. В. Миграционный кризис в Украине: оценка основных тенденций и последствий

В статье охарактеризовано современное состояние международных миграционных процессов за 1991–2016 гг., выделены основные «волны» миграции рабочей силы за период независимости Украины, отмечены основные позитивные и негативные особенности миграции, оценено её влияние на социально-экономическую безопасность национальной экономики. Проанализированы основные показатели миграционного движения населения в разрезе регионов Украины, разработаны приоритетные направления улучшения миграционной политики. На основе статистических данных доказано, что в Украине наиболее актуальна проблема, связанная с эмиграцией трудового потенциала нации. Оценивая основные показатели миграционного движения населения по регионам Украины, автором сделан вывод о диспропорциях их социально-экономического развития, что позволяет характеризовать государственную региональную политику в этой сфере недостаточно эффективной. Таким образом, без надлежащего вмешательства центральных органов законодательной и исполнительной власти каждой страны рыночные механизмы противодействия нерегулированной трудовой миграции сами по себе не в состоянии предотвратить территориальные различия в развитии стран.

Ключевые слова: миграция, социально-демографическая безопасность, международная миграционная политика, миграционный кризис.

Табл.: 3. **Библ.:** 20.

Тимошенко Елена Владимировна – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики, Киевский национальный университет культуры и искусств (ул. Евгения Коновальца, 36, Киев, 02000, Украина)

E-mail: etymoshenko@i.ua

Tymoshenko O. V. The Migration Crisis in Ukraine: Assessment of the Major Tendencies and Effects

The article characterizes the current status of the international migration processes from 1991 to 2016, allocates the main «waves» of labor migration during the period of independence of Ukraine, highlights the main positive and negative features of migration, its impact on the socio-economic security of the national economy has been assessed. The main indicators of the migratory movements of population in the regions of Ukraine have been analyzed and priority directions for the improvement of migration policies have been developed. On the basis of statistics it has been proven that the problem of emigration of the labor potential of the nation is the most relevant in Ukraine nowadays. In assessing the main indicators of the population's migratory movements by regions of Ukraine, the author has concluded that there are disparities in their socio-economic development, which provides to characterize the State regional policy in this sphere as insufficiently efficient. Thus, without the proper intervention on the part of the central authorities of the country's legislative and executive powers, the market mechanisms for counteracting the unregulated labor migration by themselves are not in a position to prevent the territorial differences in the development of countries.

Keywords: migration, social-demographic security, international migration policy, migration crisis.

Tbl.: 3. **Bibl.:** 20.

Tymoshenko Olena V. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Professor of the Department of Economics, Kyiv National University of Culture and Arts (36 Yevhena Konovaltsia Str., Kyiv, 02000, Ukraine)

E-mail: etymoshenko@i.ua

Внаслідок несумісних геополітичних, гео економічних і геосоціальних інтересів між такими двома супердержавами, як СРСР і США, надмірного тоталітарного режиму правління в радянській системі, повного нівелювання підприємницьких ініціатив відбувся історичний крах «соціалістичної імперії» та Україна у 1991 р. отримала незалежність. Утворення державності, перехід до нових засад господарювання поставили перед українським урядом нові завдання, посилили рівень як зовнішніх, так і внутрішніх загроз. На жаль, на початку ринкових перетворень наша країна скористалася найгіршою із існуючих моделей соціально-економічних трансформацій серед всіх постсоціалістичних країн. Як

свідчать загальносвітові та європейські рейтинги, Україна вважається однією із найбільш небезпечних країн для проживання її громадян. Так, за 25 років незалежності економічний спад, який вимірюється зменшенням фізичного обсягу ВВП, становив понад 40%, а чисельність наявного населення в Україні за окреслений період зменшилися майже на 10 млн осіб [4; 7]. В умовах збройного конфлікту на сході України, внаслідок часткової втрати її території, нестабільної соціально-економічної ситуації, відсутності у правлячій еліті стратегічного бачення щодо вирішення нагальних проблем, відсутності на державному рівні регуляторних засад щодо протидії наростаючим глобальним викликам, окреслені негатив-

ні тенденції набувають критичного характеру, суттєво посилюється соціально-демографічна небезпека, актуалізується міграційна проблематика.

Зрозуміло, що міжнародна міграція є глобальним явищем, а процеси, пов'язані з трудовою міграцією, значно посилюються на ринках праці практично всіх країн світу, але особливо гостро ці проблеми зачепили Європу, у тому числі й Україну, хоча в зовсім різних вимірах. Так, за оцінками Міжнародної організації праці (МОП), у 2015 р. налічувалося 243,7 млн міжнародних мігрантів у світі, що складало 3% від світового населення та вдвічі перевищувало їх кількість у 2000 р. і майже у 76 разів рівень 1960 р. (3,2 млн осіб) [16]. Цілком зрозуміло, що окреслена динаміка пов'язана із прискореними темпами глобалізаційних процесів, що передбачало повну лібералізацію зовнішньоекономічних відносин, масштабну інтеграцію, інтернаціоналізацію господарського життя, вільне переміщення ресурсів, у тому числі робочої сили. Економічні кризи та соціальна напруженість в одних країнах і необхідність дешевої робочої сили у промислово розвинених державах також стали потужним фактором для збільшення кількості міжнародних мігрантів. Що стосується Європи, то сьогодні вона займає перше місце у світі за їх кількістю – понад 60 млн осіб. А керівництво Євросоюзу проголосило регулювання міграції одним із 10 основних пріоритетів у державній політиці [9].

Щебільш загрозовою виглядає ситуація, пов'язана з міграцією в Україні (так, за різними статистичними даними, в Україні налічується від 5 до 7 млн міжнародних мігрантів, що становить 11–16% від кількості наявного населення) [16]. У 2015 р. Україна увійшла до 10 найбільших шукачів притулку у країнах – членах Європейського Союзу, а громадянами України було подано у 20 разів більше клопотань про притулок, ніж у 2013 р. [9].

У даному контексті рівень міграційної кризи в Україні посилюється. З одного боку, найбільшу загрозу складає небезпека, пов'язана з еміграцією робочої сили, а з іншого – незначне зростання нелегальних мігрантів в Україні може перетворитися на серйозну проблему.

Зазначені негативні процеси та можливі катастрофічні наслідки для українського суспільства потребують від науковців, політиків, урядовців їх ретельного дослідження.

Сьогодні проблема міграції та міграційної політики широко актуалізується у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Особливий інтерес для дослідження основних тенденцій міжнародної міграції, визначення її впливу на соціально-економічне становище України, рівень її соціально-демографічної безпеки викликають наукові розробки таких вчених, як: Д. Анжемоглу, Н. Безрукової, О. Бербенець, В. Васильєва, Г. Колодко, О. Лошенко, С. Мельник, О. Петроє, Дж. Робінсона, М. Романюк, Т. Січко, В. Свічкарь, О. Шокало та інших. Незважаючи на велику чисельність напрацювань з даної проблематики, узагальнення методологічних засад оцінювання міграційних процесів в умовах нової економічної реальності, виокремлення основних позитивних і негативних її рис, розробка пріоритетних механізмів у

сфері міграційної політики залишились недостатньо дослідженими та впровадженими.

Метою статті є визначення на основі вітчизняних і зарубіжних статистичних даних сучасних тенденцій міжнародних міграційних процесів в Україні, оцінка їх наслідків, розробка державних регуляторних засад у сфері міграційної політики, які спрямовані на зменшення її масштабів.

Відповідно до проведених автором попередніх досліджень на основі методів економіко-математичного моделювання з'ясовано, що на падіння інтегрального рівня економічної безпеки України у 2000–2016 рр. суттєво вплинула саме соціально-демографічна її функціональна складова [19]. При цьому факторами прямого впливу на погіршення демографічної ситуації в Україні стало суттєве скорочення чисельності населення (так, чисельність населення у 1991 р. становила 51,9 млн осіб, у 2000 р. – 49,4 млн осіб, у 2013 р. – 45,5 млн осіб, у 2016 р. – 42,7 млн осіб [4]); висока смертність, яка впродовж 1991–2016 рр. перевищує показники народжуваності та створює реальну загрозу національним економічним інтересам (так, у 2016 р. кількість померлих становила 583,6 тис. осіб, що на 186,6 тис. осіб перевищує кількість народжених [4]). Основними деструктивними чинниками також виявились: досить низька тривалість життя українців у порівнянні із країнами – членами ЄС та іншими країнами світу (так, у 2016 р. середня тривалість життя в Україні становила 71,6 року, що є значно меншим, ніж в Іспанії (82,8 року), Італії (82,7 року), Швеції (82,4 року), Люксембурзі (82 року), Нідерландах (81,9 року), Норвегії (80 років) [6]); деформована вікова структура населення із високою часткою людей похилого віку; загальне старіння населення; зменшення обсягів фінансування на потреби освіти, медицини (у % до ВВП країни). Водночас опосередкованим, але не менш значущим фактором, який негативно впливає на погіршення показників соціально-демографічної безпеки, є нерегульована міграція населення, яка визначає перебіг демографічних процесів та є важливим джерелом формування працездатного населення.

Як зазначає Г. Колодко, у світових масштабах вільні міграційні переміщення повинні сприяти вирівнюванню доходів населення за принципом соціальної справедливості, адже вільне переміщення із найбільш бідних регіонів Африки, Азії та інших країн, де тривають війни та зафіксовані найнижчі показники рівня життя, до найбагатших країн породжує здешевлення робочої сили у країнах «першого» світу та обернено-пропорційне її подорожчання у найбільш бідних країнах, обумовлене зменшенням її пропозиції у цих регіонах [8]. В умовах нової світової економічної реальності окреслені Г. Колодкою аргументи щодо позитивних наслідків міграційних переміщень не виправдалися. Економічна стагнація, громадянські війни, голод та епідемії, відсутність економічних інститутів щодо створення стимулів, потрібних для того, щоб люди заощаджували, інвестували, створювали інновації в переважній більшості країн, роблять ці країни ще біднішими [1, с. 324], що є основною причиною масових міграційних потоків.

Отже, міграція, якими б причинами вона не була обумовлена, викликає суттєві диспропорції в соціально-економічному розвитку як для країн-реципієнтів, так і для країн-донорів [3].

При розгляді еволюції переміщення населення історично прийнято виділяти такі етапи масової міграції робочої сили: *перший етап* охопив XV – XVII ст., був пов'язаний зі значним переміщенням трудових ресурсів унаслідок великих географічних відкриттів і характеризувався переселенням чорношкірих рабів на американський континент; *другий етап* – XIX ст., коли потужним стимулом до міждержавної міграції населення стали досягнення науково-технічного прогресу, внаслідок чого частина працездатного населення в розвинених країнах стала надлишковою (даний етап вчені-економісти та історики називають аграрною міграцією, оскільки переселення відбулося в нерозвинені аграрні країни); *третьа хвиля* міграції – кінець XIX – початок XX ст. характеризувався масовим переміщенням трудових ресурсів до США у зв'язку із потужним розвитком інфраструктури в цій країні та промисловою революцією; *четверта хвиля* міграції була пов'язана переважно із втечею від політичних режимів соціалістичних країн, війнами в окремих країнах, бідністю, невдоволенням життям тощо.

Стосовно України виділено також чотири етапи міждержавної міграції. При цьому слід зазначити, що «четверта хвиля» була пов'язана з початком розпаду СРСР, становленням незалежної України, необґрунтованою лібералізацією економічних відносин, що підштовхували українське суспільство до масових як внутрішніх, так і зовнішніх переміщень.

Романюк М. Д. виділяє три хвилі міждержавної міграції в Україні за період незалежності: 1991–1993 рр.; 1994–2004 рр.; 2005–2013 рр. [15]. Враховуючи зростання інтенсивності міграцій як усередині областей, так і міждержавні міграційні потоки, в Україні можна виділити четверту її хвилю, яка розпочалася у 2012 р. і досягла свого «піку» у 2014 р. (гібридні війни, воєнні дії на сході України, нерегульована міграційна політика щодо прийому українських громадян в країнах – членах Європейського Союзу) та активно продовжується в умовах сьогодення. Найбільш критичною ситуацією у сфері міграційних процесів в Україні на сучасному етапі є проблема нелегальних мігрантів, їх правова незахищеність ані з боку України, ані з боку іноземних держав [20].

Отже, необхідним аспектом дослідження є аналіз показників міграційного руху населення України за 1991–2016 рр., оцінка впливу міграції на стан соціально-демографічного середовища країни. Основні результативні показники, які характеризують міграційний рух, згруповано в *табл. 1*.

Як видно з даних *табл. 1*, міграція у порівнянні із природним рухом населення мало впливає на демографічну кризу в Україні. Навіть можна припустити, що на зменшення розміру негативного сальдо зовнішньої міграції в Україні позитивно вплинуло підвищення соціальних стандартів, рівень життя та сприятлива кон'юнктура на вітчизняному ринку праці. Але дане припущення виглядає вкрай ілюзорним. Крім того, аб-

солютний міграційний приріст населення України у 2012–2016 рр. демонструє стійку тенденцію до зменшення, що значно посилює як міграційну, так і демографічну небезпеку країни.

Перші роки утворення державності в Україні були охарактеризовані позитивним сальдо міграційного руху населення. Однією із причин еміграції населення України було возз'єднання родин, емігрували переважно євреї, німці, угорці. Що стосується імміграції, то в Україну переважно прибували представники Росії, Казахстану, Узбекистану, інших постсоціалістичних країн та нащадки депортованих народів. За 1991–1993 рр. чисельність населення України завдяки міграційному притоку, передусім із країн СНД, збільшилася на 566,1 тис. осіб. Аналіз засвідчує, що серед іммігрантів, які прибували до України в окреслений період за національним складом, було три домінуючі групи: українці, росіяни та кримські татари [15].

Основними країнами призначення емігрантів з України протягом 1991–2016 рр. залишаються Польща, Російська Федерація, Чеська Республіка, Іспанія, Італія, Португалія, Білорусь [10; 12; 15].

Оцінюючи показники, які характеризують міждержавні міграційні процеси в Україні, можна спостерігати стійку тенденцію до зменшення кількості іммігрантів, водночас – кількість емігрантів демонструє хвилеподібну динаміку. В умовах воєнно-політичної нестабільності, незважаючи на суттєве скорочення кількості вибулих мігрантів із України (так, у 2016 р. кількість емігрантів становила 6465 осіб, у 2015 р. – 21409; у 2014 р. – 21599; у 2013 р. – 22187; у 2007 р. – 29669 осіб), еміграційні настрої населення зростають у сподіванні вирішити нагальні проблеми та поліпшити рівень власного життя за рахунок працевлаштування за кордоном. За даними Міжнародної організації з міграції, 8% українців планують знайти роботу за кордоном, а майже 14% трудових мігрантів мають бажання назавжди залишитися поза межами України [10].

У *табл. 2* згруповано основні показники міграційного руху населення за регіонами України, які відображують ефективність внутрішніх міграційних потоків за 2014–2016 рр.

Як видно з даних *табл. 2*, диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів продовжує зростати протягом аналізованого періоду, що дозволяє характеризувати державну регіональну політику в цій сфері недостатньо ефективною.

Так, у 2016 р. позитивний приріст міграційних потоків, враховуючи як внутрішню, так і зовнішню міграцію, спостерігався в таких регіонах України, як: Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Сумська, Харківська області та м. Київ. У 2016 р. від'ємне сальдо міграції було виявлено у 17 регіонах України. При цьому, враховуючи лише міждержавну міграцію, негативний приріст був зафіксований тільки у Закарпатській області (так, у 2016 р. кількість прибулих – 100 осіб, кількість вибулих – 489 осіб).

Протягом 2014–2016 рр. негативний міграційний приріст спостерігався в таких областях, як: Донецька

Оцінка міграційних процесів в Україні за 1991–2016 рр.

Рік	Показник					Природний приріст, скорочення, тис. осіб
	Чисельність населення, тис. осіб	Міграційне сальдо в цілому, тис. осіб	Міждержавна міграція, осіб			
			Кількість (прибуло)	Кількість (вибуло)	Загальний обсяг	
1991	51944,4	151,3	490597	310220	800817	-39,1
1992	52056,6	287,8	538205	276151	814356	-100,3
1993	52244,1	54,5	341192	293659	634851	-184,2
1994	52114,4	-142,9	187392	328325	515717	-243,1
1995	51728,4	-131,6	166551	256425	422976	-299,7
1996	51297,1	-169,2	129538	246724	376262	-309,5
1997	50818,4	-136,0	108559	190685	299244	-311,6
1998	50370,8	-152,0	71810	149286	221096	-300,7
1999	49918,1	-138,3	65794	110589	176383	-350,0
2000	49429,8	-133,6	53700	100300	154000	-373,0
2002	48457,1	-33,8	42473	76264	118737	-364,2
2003	48003,5	-24,2	39489	63699	103188	-356,8
2004	47622,4	-7,6	38567	46182	84749	-334,0
2005	47280,8	4,6	39980	34997	74977	-355,9
2006	46929,5	14,2	44227	29982	74209	-297,7
2007	46646,0	16,8	46507	29669	76176	-290,2
2008	46372,7	14,9	37323	22402	59725	-243,9
2009	46143,7	13,4	32917	19470	52387	-194,2
2010	45962,9	16,1	30810	14677	45487	-200,5
2011	45778,5	17,1	31684	14588	46272	-162,0
2012	45633,6	61,8	76361	14517	90878	-142,4
2013	45553,0	31,9	54100	22187	76287	-158,7
2014	45426,2	22,6	42698	21599	64297	-166,4
2015	42929,3	14,2	30659	21409	52068	-183,0
2016	42760,5	10,6	14311	6465	20776	-186,6

Джерело: складено за [4].

(2014 р. від'ємне міграційне сальдо в кількості 10,6 тис. осіб; у 2015 р. – 9,2 тис. осіб; у 2016 р. – 3,6 тис. осіб), Запорізька (у 2014 р. – 847 осіб; у 2015 р. – 797 осіб; у 2016 р. – 1,7 тис. осіб), Луганська (у 2014 р. – 8,1 тис. осіб; у 2015 р. – 5,6 тис. осіб; у 2016 р. – 2,4 тис. осіб), Рівненська (у 2014 р. – 155 осіб; у 2015 р. – 782 особи; у 2016 р. – 253 особи), Херсонська (у 2014 р. – 858 осіб; у 2015 р. – 301 особа; у 2016 р. – 1 тис. осіб), що свідчить про неврегульовану внутрішню міграційну політику в окреслених регіонах, високий рівень демографічної незахищеності та достатньо низький рівень життя населення. Дані регіони можна віднести до економічно небезпечних за соціально-демографічною складовою економічної безпеки національної економіки.

У цілому міжнародна міграція населення має подвійний характер впливу на соціально-економічне становище України. До основних позитивних її наслідків слід віднести: високу частку у структурі ВВП приватних грошових переказів мігрантів, короткострокове, а поде-

коли і довгострокове поліпшення фінансового становища сімей мігрантів; зменшення рівня безробіття; можливості реалізувати свої здібності [2]; отримання мовної практики, набуття свідомості, здобуття нового професійного досвіду [13]; збереження культурних та економічних зв'язків української діаспори із Батьківщиною.

Розглянемо основний позитивний наслідок міграції робочої сили, а саме: динаміку обсягів приватних грошових переказів, їх структуру, частку у ВВП, співвідношення із обсягом прямих іноземних інвестицій. Окреслені показники унаочнюють дані *табл. 3*.

Виходячи з розрахованих абсолютних і відносних показників, які характеризують вплив грошових переказів заробітчан на соціально-економічне становище України, можна зробити такі висновки. По-перше, обсяг приватних грошових переказів у % до ВВП протягом досліджуваного періоду демонструє стійкий позитивний тренд. Незважаючи на суттєве скорочення

Основні показники міграційного руху населення за регіонами України

Регіон/область України	Показники (усі потоки міграції, осіб)											
	2014 р.				2015 р.				2016 р.			
	Кількість (прибуло)	Кількість (вибуло)	Міграційний приріст	Кількість (прибуло)	Кількість (вибуло)	Міграційний приріст	Кількість (прибуло)	Кількість (вибуло)	Міграційний приріст	Кількість (прибуло)	Кількість (вибуло)	Міграційний приріст
Україна	542506	519914	22592	533278	519045	14233	256808	246188	10620			
Вінницька	25802	25471	331	27829	27143	686	5608	8113	-2505			
Волинська	14299	13604	695	16253	16134	119	4523	5778	-1255			
Дніпропетровська	39234	38803	431	37594	38945	-1351	11437	13783	-2346			
Донецька	28925	39602	-10677	16662	25901	-9239	5775	9376	-3601			
Житомирська	18034	18510	-476	19783	21063	-1280	12813	12754	59			
Закарпатська	6592	7441	-849	6103	7754	-1651	3311	4293	-982			
Запорізька	19012	19859	-847	17890	18687	-797	3893	5582	-1689			
Івано-Франківська	15054	13813	1241	18873	16972	1901	9191	9067	124			
Київська	33389	22269	11120	35554	24329	11225	25078	13676	11402			
Кіровоградська	14464	15310	-846	14898	15586	-688	8398	8374	24			
Луганська	11478	19598	-8120	5974	11608	-5634	1470	3957	-2487			
Львівська	28130	26587	1543	31499	30164	1335	31031	26049	4982			
Миколаївська	14545	13901	644	14023	13817	206	6067	7508	-1441			
Одеська	31709	27070	4639	25781	24795	986	17896	14516	3380			
Полтавська	22961	21911	1050	23735	22745	990	12591	12750	-159			
Рівненська	18897	19052	-155	19812	20594	-782	7629	7882	-253			
Сумська	17175	17576	-401	18334	19308	-974	15099	13947	1152			
Тернопільська	13156	13084	72	15263	15013	250	3393	4930	-1537			
Харківська	44136	35875	8261	40549	35568	4981	17915	17118	797			
Херсонська	13401	14259	-858	12646	12947	-301	3061	4095	-1034			
Хмельницька	20550	20523	27	22350	22524	-174	5717	7623	-1906			
Черкаська	17660	17352	308	18680	18868	-188	5072	7145	-2073			
Чернівецька	10949	9552	1397	10548	9552	996	2777	3263	-486			
Чернігівська	13602	13983	-381	16538	16383	155	7092	7926	-834			
м. Київ	49352	34909	14443	46107	32645	13462	29971	16683	13288			

Джерело: складено за [4].

ЕКОНОМІКА

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Динаміка обсягів приватних грошових переказів та прямих іноземних інвестицій в Україну за 2008–2016 рр., млн дол. США

Показник, млн дол. США	Рік								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Надходження приватних грошових переказів	6177	5370	5862	7019	7526	8537	6489	5154	5425
з них:									
– через коррахунки банків	3275	2832	2959	3252	3278	3293	2410	2006	2279
– через міжнародні платіжні системи	2097	1825	2126	2804	3213	4084	3190	2135	2126
– неформальними каналами	805	713	777	963	1035	1160	889	1013	1020
у тому числі:									
1. Оплата праці, % до загального обсягу	48,96	53,17	57,54	57,30	61,37	66,21	66,54	66,98	66,40
2. Приватні трансферти, % до загального обсягу	51,04	46,83	42,46	42,70	38,63	33,79	33,46	33,02	33,60
Прямі іноземні інвестиції	9903	4654	5759	7015	7195	4079	299	3012	3268
ВВП України	179992	117228	136419	163160	175781	183310	131805	90615	93270
Обсяги грошових переказів у % до ВВП	3,43	4,58	4,30	4,30	4,28	4,66	4,92	5,69	5,82
Обсяг прямих іноземних інвестицій у % до ВВП	5,50	3,97	4,22	4,30	4,09	2,23	0,23	3,32	3,50

Джерело: складено за [17; 18].

приватних трансфертів у 2014–2017 рр., яке відбувалося з аналогічним зменшенням самого ВВП країни та є наслідком скорочення міграції в цілому, поглибленої економічної кризи, неоголошеної війни на Донбасі, їх частка у ВВП зростає. Починаючи з 2009 р., обсяг приватних грошових переказів значно перевищує обсяг прямих іноземних інвестицій, що обумовлене низькою інвестиційною привабливістю та високою часткою тіньового бізнесу, корумпованістю владних структур України. Також на обсяги інвестування суттєво впливають зовнішні соціальні та політичні ризики, у той час як грошові перекази емігрантів є відносно стабільними валютними надходженнями. Без заперечень, приватні трансферти є другими за величиною надходженнями щодо підтримки валютного курсу та формування золотовалютних резервів країни.

Як видно з даних табл. 3, у структурі приватних грошових переказів відбуваються деформації в бік зростання надходжень від оплати праці мігрантів. Так, у 2008 р. частка надходжень від оплати праці становила 48,9%, тоді як у 2016 р. – 66,4%. Отже, з одного боку, висока частка приватних грошових переказів у ВВП та динаміка її зростання (у 2008 р. – 3,43%; у 2010 р. – 4,3%; у 2014 р. – 4,92%; у 2016 р. – 5,82%) дає підстави стверджувати про позитивний вплив міграції на соціально-економічну безпеку та сталий розвиток національної економіки. З іншого боку, вплив висококваліфікованої робочої сили, що є основною ознакою сучасних міграційних процесів, нівелює значимість особистості на території своєї країни та в довгостроковому майбутньому не сприяє інноваційному прориву. Крім того, від'їзд робочої сили за кордон зменшує частину формування ВВП на території України.

Не зменшуючи позитивних наслідків щодо вільного переміщення робочої сили та «відкриття кордонів», слід застерегти, що саме по собі явище «міграція» не має абсолютного характеру, а отже, позитивні наслідки в контексті підвищення матеріального доброту сімей заробітчани нівелюються руйнуванням їх родин, високою вірогідністю зростання дітей емігрантів у неповноцінних сім'ях із відсутністю належного батьківського піклування. Крім того, вплив трудової міграції на посилення рівня освіченості емігрантів також залишається дискусійним: з одного боку, перебування за кордоном підвищує рівень конкурентоспроможності робочої сили, посилює професійні навички, сприяє набуттю вміння використовувати передові управлінські технології тощо. Але це відбувається лише при належному працевлаштуванні в іншій країні та ймовірності при поверненні на Батьківщину використати набуті знання на користь і благо своєї країни.

До позитивних наслідків нами також віднесено зменшення напруги на ринку праці [11, с. 29–35]. За підрахунками економістів, якби працевлаштування за кордоном не було можливим, то безробіття в Україні було в 1,4 разу більшим за офіційний відсоток [5; 12]. При цьому застерігаємо, що окреслений позитивний вплив на кон'юнктуру ринку праці також має дуалістичне сприйняття, і залишається риторичним питанням: «Чи зменшення напруги на ринку праці України шляхом кількісного зменшення економічно активного населення країни та «відпливу» інтелектуальної еліти за кордон дійсно позитивно впливатиме на сталий розвиток національної економіки?».

Крім того, у переважній більшості секторів економіки спостерігається нестача кваліфікованої робочої

сили: будівельників, педагогів, працівників робітничих професій. Але тут мова йде тільки про депресивні регіони України, у той час як молодь масово виїжджає до Центральної України, де рівень оплати праці в рази перевищує рівень оплати праці в регіонах Західної України.

Нами виокремлено також основні негативні наслідки трудової міграції, які позначаються на погіршенні рівня економічної безпеки України (еміграції трудових ресурсів):

1. *Демографічні* – знижується народжуваність, відбувається старіння нації через зменшення частки репродуктивного населення.

2. *Соціальні* – нелегальне працевлаштування в зарубіжних країнах, руйнування сімейних інститутів; не врегульовані питання пенсійного забезпечення емігрантів [12];

3. *Політичні* – викликають напругу в суспільстві, емігранти позбавлені виборчого права.

4. *Економічні* – відтік високоінтелектуальної еліти зменшує можливості інноваційного розвитку національної економіки; існує припущення, що приватні грошові перекази супроводжують зростання цін на вітчизняну продукцію та спонукають до збільшення імпорту [12].

5. *Фінансові* – неефективне використання коштів Державного бюджету України, яке спрямовується на підготовку та здобуття вищої освіти емігрантів.

6. Стосовно еміграції українських громадян до країн – членів Європейського Союзу політика міграції європейського континенту не відповідає принципу солідарності, тобто відсутній рівномірний розподіл емігрантів та біженців між його країнами, що погрожує виникненню таких явищ, як расизм і ксенофобія [9].

Нами зроблено ґрунтовний висновок, що самі по собі ринкові механізми протидії нерегульованій трудовій міграції без належного втручання центральних органів законодавчої та виконавчої влади кожної країни не в змозі запобігти територіальним відмінностям розвитку країн, особливо зупинити випереджаючі темпи зростання кількості біженців із країн Африки та Сходу до країн центральної Європи. З огляду на це, державні регуляторні засади у сфері міграційної політики повинні бути спрямовані на зменшення її масштабів, запровадження на державних і регіональних рівнях обстежень щодо причин виникнення міграції [14]. Враховуючи міграційну кризу в Європі, необхідно створити умови для активізації допомоги країнам, які відчувають найбільші труднощі у зв'язку із масовим прибуттям біженців [9]. Пріоритетним напрямом поліпшення міграційної політики є розробка заходів щодо припинення міграційних втрат і створення сприятливих умов для повернення мігрантів на Батьківщину та репатріацію їх капіталів [13; 14].

ВИСНОВКИ

Скорочення еміграції вимагає: зростання середньомісячної заробітної плати в усіх сферах і ланках національного господарства (будівництво, сфера обслуговування, наука і культура) як основного чинника та важливого стимулу трудової діяльності; посилення соціальної відповідальності роботодавців щодо офіційного оформлення трудових відносин та виплати належного грошо-

вого та компенсаційного забезпечення; зменшення рівня бідності, підвищення соціальної солідарності, створення робочих місць, які б задовольняли потреби економіки в контексті запровадження політики імпортозаміщення та посилення заходів, протекціонізму, нарощення національного виробництва; створення умов для ефективної та врегульованої внутрішньої міграції як альтернативи зовнішній; вирішення конфлікту на тимчасово окупованих територіях, припинення воєнних дій на сході України; підвищення конкурентоспроможності країни із особливим акцентом на посилення чинників інноваційності та сталого розвитку; підвищення технологічного рівня виробництва та ефективності використання енергетичного потенціалу країни; створення інклюзивних економічних та політичних інститутів державного управління; подолання нерівномірності розподілу доходів у суспільстві; належне позиціонування України в координатах світового фінансово-економічного простору, підвищення іміджу держави як незалежної європейської країни, яка всупереч агресивним зовнішнім викликам впроваджує політику системних реформ. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Аджемоглу Д., Робінсон Дж.** Чому нації занепадають (Походження влади, багатства та бідності)/пер. з англ. О. Дем'янчука. 2-ге вид., випр. Київ: Наш формат, 2017. 440 с.
2. **Безрукова Н. В., Свічкарь В. А.** Міграція робочої сили з України до ЄС: аналіз особливостей та наслідків. *Бізнес Інформ*. 2016. № 2. С. 21–27.
3. **Бербенець О. В.** Основні тенденції та наслідки міжнародної трудової міграції. *Агросвіт*. 2015. № 15. С. 26–29.
4. Демографічна та соціальна статистика. Населення та міграція // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/>
5. Демографічна та соціальна статистика. Ринок праці // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/pr/tpo/prmo.html>
6. Здоровое старение: аналитическая записка // Всемирная организация здравоохранения. URL: <http://www.euro.who.int/ru/health-topics/Life-stages/healthy-ageing/healthy-ageing>
7. Економічна статистика. Національні рахунки // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm
8. **Колодко Г. В.** Глобалізація, трансформація, кризис – що далі. М.: Магістр, 2012. 176 с.
9. Міграційна криза в Європі: пошуки шляхів розв'язання та наслідки для України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2266/>
10. Міграція в Україні: факти і цифри // Міжнародна організація з міграції. 2016. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
11. **Мельник Т. В., Лошенко О. В.** Вплив міжнародної трудової міграції на економіку України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 12. С. 29–35.
12. Наслідки міжнародної міграції населення України та політико-управлінські дії щодо їх врегулювання. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/562/>
13. **Петроє О. М., Васильєв В. Т.** Міжнародна трудова міграція: аналіз ситуації та наслідків для України. *Вісник НАДУ*. 2015. № 4. С. 93–100.
14. Указ Президента України «Про Концепцію державної міграційної політики» від 27 квітня 2004 р. № 486. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>

15. Романюк М. Д. Міграційні детермінанти національної безпеки України: регіональні чинники, сучасні виклики та загрози. *Вісник Прикарпатського університету*. Сер.: Економіка. 2014. № 10. С. 3–13.

16. Січко С. М. Міжнародна трудова міграція як форма міжнародних економічних відносин. *Економіка і менеджмент*. 2016. № 10. С. 112–116.

17. Статистика зовнішнього сектора // Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446

18. Статистика // Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674

19. Тимошенко О. В. Економічна безпека національної економіки в умовах глобалізації: монографія. Київ: Наш формат, 2016. 384 с.

20. Шокало О. Четверта міграційно-еміграційна хвиля з України // УСІМ МГОУ «Четверта Хвиля». URL: <http://usim4.eukrainians.net/ua/archive/2008/novyny93d.htm>

REFERENCES

Adzhemoglu, D., and Robinson, Dzh. *Chomu natsii zanepadaiut (Pokhodzhennia vldy, bahatstva ta bidnosti)?* [Why do nations collapse (origin of power, wealth and poverty)?]. Kyiv: Nash format, 2017.

Bezrukova, N. V., and Svichkar, V. A. "Mihratsiia robochoi syly z Ukrainy do YeS: analiz osoblyvosti ta naslidkiv" [Migration of labor force from Ukraine to the EU: analysis of peculiarities and consequences]. *Biznes Inform*, no. 2 (2016): 21–27.

Berbenets, O. V. "Osnovni tendentsii ta naslidky mizhnarodnoi trudovoi mihratsii" [Main Trends and Consequences of International Labor Migration]. *Ahrosvit*, no. 15 (2015): 26–29.

"Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Naseleattia ta mihratsiia" [Demographic and social statistics. Population and migration]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/>

"Demohrafichna ta sotsialna statystyka. Rynok pratsi" [Demographic and social statistics. Labor market]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/pr/tpo/prmo.html>

"Ekonomiczna statystyka. Natsionalni rakhunky" [Economic statistics. National Accounts]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/nac_r.htm

Kolodko, G. V. *Globalizatsiya, transformatsiya, krizis – chto dalshe* [Globalization, transformation, crisis - what's next]. Moscow: Magistr, 2012.

[Legal Act of Ukraine] (2004). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>

"Mihratsiina kryza v Yevropi: poshuky shliakhiv rozviazannia ta naslidky dlia Ukrainy" [Migration crisis in Europe: finding solutions and implications for Ukraine]. <http://www.niss.gov.ua/articles/2266/>

"Mihratsiia v Ukraini: fakty i tsyfyry" [Migration in Ukraine: Facts and Figures]. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii. 2016. http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

Melnyk, T. V., and Losheniuk, O. V. "Vplyv mizhnarodnoi trudovoi mihratsii na ekonomiku Ukrainy" [Impact of International Labor Migration on the Ukrainian Economy]. *Biznes Inform*, no. 12 (2016): 29–35.

"Naslidky mizhnarodnoi mihratsii naseleattia Ukrainy ta polityko-upravlinski dii shchodo yikh vrehuliuвання" [The Consequences of International Migration of the Population of Ukraine and Policy and Management Actions in their Settlement]. <http://www.niss.gov.ua/articles/562/>

Petroie, O. M., and Vasyliiev, V. T. "Mizhnarodna trudova mihratsiia: analiz sytuatsii ta naslidkiv dlia Ukrainy" [International Labor Migration: An Analysis of the Situation and Consequences for Ukraine]. *Visnyk NADU*, no. 4 (2015): 93–100.

Romaniuk, M. D. "Mihratsiini determinanty natsionalnoi bezpeky Ukrainy: rehionalni chynnyky, suchasni vyklyky ta zahrozy" [Migration determinants of Ukraine's national security: regional factors, modern challenges and threats]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu*. Ser.: Ekonomika, no. 10 (2014): 3–13.

Sichko, S. M. "Mizhnarodna trudova mihratsiia yak forma mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn" [International labor migration as a form of international economic relations]. *Ekonomika i menedzhment*, no. 10 (2016): 112–116.

"Statystyka zovnishnyoho sektora" [External sector statistics]. Natsionalnyi bank Ukrainy. https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446

"Statystyka" [Statistics]. Natsionalnyi bank Ukrainy. https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674

Shokalo, O. "Chetverta mihratsiino-emihratsiina khvylya z Ukrainy" [The fourth migration-emigration wave from Ukraine]. USIM MHOU «Четверта Хвиля». <http://usim4.eukrainians.net/ua/archive/2008/novyny93d.htm>

Tymoshenko, O. V. *Ekonomiczna bezpeka natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii* [Economic security of the national economy in the conditions of globalization]. Kyiv: Nash format, 2016.

"Zdorovoye starenie: analiticheskaya zapiska" [Healthy Aging: An Analytical Note]. Vsemirnaya organizatsiya zdavokhraneniya. <http://www.euro.who.int/ru/health-topics/Life-stages/healthy-ageing/healthy-ageing>